

**Bóje, eidam, polder: Contribution to the description
of Dutch loanwords in Czech**

This article focuses on Dutch loanwords in the Czech language which were so far not dealt with intensively in the Czech literature. Our aim is to provide a brief characteristic of more than 100 words listed in the Dutch database *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015) in the category Dutch loanwords in Czech. In the description we concentrate on the way, the process of borrowing is realized in the Czech language, as well as on the adaptation of these words to the Czech language system. We describe also the thematic fields where these words are mostly to be found. Moreover, we analyse their usage in the contemporary Czech based on the representative corpus of contemporary written Czech SYN2015.

As Dutch and Czech have never been in direct and intensive language contact, the majority of analysed Dutch loanwords in Czech were borrowed via another languages – primarily German, to a lesser extent English or eventually French or Russian.

Keywords: borrowing, Czech, Dutch, loanword,
language contact, etymology

Mgr. Kateřina Křížová, Ph.D.
Katedra nederlandistiky
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Křížkovského 14
771 80 Olomouc
katerina.krizova@upol.cz

BÓJE, EIDAM, POLDER ANEB PŘÍSPĚVEK K POPISU NIZOZEMSKÝCH LEXIKÁLNÍCH VÝPŮJČEK V ČEŠTINĚ

KATEŘINA KRÍŽOVÁ

1 ÚVOD

V publikaci *Nederlandse woorden wereldwijd* (Van der Sijs 2010), která pojednává o slovech přejatých z nizozemštiny do jiných jazyků, se uvádí, že nizozemská slova je možné nalézt minimálně ve 138 jazycích, některá však nebyla přejata přímo z nizozemštiny, nýbrž prostřednictvím dalšího jazyka.¹ Platí to například i pro nizozemský výraz *baas* (šéf), který se rozšířil pravděpodobně do největšího počtu jazyků – ať už přímo z nizozemštiny, či přes americkou angličtinu, v níž toto slovo zdomácnělo ve tvaru *boss* (Van der Sijs 2010: 154). V češtině se podle této publikace vyskytuje celkem 108 slov přejatých z nizozemštiny, z toho přibližně polovinu případů tvoří slova přejatá prostřednictvím jiného jazyka (Van der Sijs 2010: 136). Jelikož se jedná o poměrně velký počet přejímek z nizozemštiny v češtině, zajímalo nás, která slova mezi ně kromě známých lexikálních výpůjček, jako jsou *bóje*, *kóje*, *kajuta*, *marast*, *eidam*, *polder*, *gracht* či *brajgl* (Vandeputte – Krijtová 1993: 47), patří.

Za tímto účelem jsme využili rozsáhlou databázi nizozemských slov přejatých do jiných jazyků nazvanou *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015),² jež výše uvedenou publikaci doplňuje, některé údaje v ní obsažené zpřesňuje a především vyhledávání nizozemských výpůjček v různých jazycích usnadňuje. Navíc je zde u jednotlivých lexikálních jednotek uveden i zdroj, z něhož autoři při sestavování databáze vycházeli. V případě češtiny byly využity především údaje z etymologických slovníků češtiny (Machek 1968, Rejzek 2001), z *Akademického slovníku cizích slov* (Petráčková – Kraus 1995; dále jen ASCS) a z dřívějších publikací nizozemské etymoložky N. van der Sijsové (Van der Sijs 2006, 2009, 2010).

Naším záměrem je podat stručnou charakteristiku více než sta slov, která jsou ve výše zmíněné databázi označena jako nizozemské výpůjčky v češtině, neboť se jedná o dosud největší soubor takto specifikovaných lexikálních jednotek. Navíc nizozemským lexikálním výpůjčkám v češtině byla v český psané odborné literatuře věnována pozornost jen okrajově (srov. Vandeputte – Krijtová 1993: 47–48, Krížová 2017: 180–182). Při popisu se zaměříme nejen na způsob jejich přejetí do češtiny a na míru přízpůsobení se čes-

/1/ Více než třetina slov popisovaných v publikaci *Nederlandse woorden wereldwijd* byla do nizozemštiny ovšem přejata z jiných jazyků (Van der Sijs 2010: 21).

/2/ Databáze *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015) je dostupná online a obsahuje více než 18 tisíc slov ze standardní i nestandardní nizozemštiny, která byla přejata do jiných jazyků.

tině, ale i na popis tematických oblastí, kterých se tato slova nejčastěji týkají. Zhodnotíme rovněž jejich užívání v současné češtině, a to na základě dat ze synchronního reprezentativního korpusu psané češtiny SYN2015. Termín *výpůjčka* používáme synonymně s termíny *přejímka*, *přejaté slovo* a ve shodě s charakteristikou tohoto pojmu podle M. Nekuly v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (Nekula 2016b: 2048–2052).

2 NEPŘÍMÉ VERSUS PŘÍMÉ LEXIKÁLNÍ PŘEJÍMKY Z NIZOZEMŠTINY

Více než polovina slov, která byla z databáze *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015) vyexcerpována, patří k nizozemským lexikálními výpůjčkám přejatým do češtiny prostřednictvím dalšího jazyka, tedy k nepřímým přejímkám. Nejvíce slov přitom bylo nepochybně přejato přes němčinu, např.:

- niz. *actie* → něm. *Aktie* → čes. *akcie*³
- niz. *boei*⁴ → něm. *Boje* → čes. *bóje*
- niz. *kooi*⁵ → něm. *Koje* → čes. *kóje*
- niz. *lakmoes* → něm. *Lackmus*⁶ → čes. *lakmus*
- niz. *makelaar* → něm. *Makler* → čes. *makléř*
- niz. *baggeren*⁷ → něm. *baggern* → čes. *bagrovat*
- niz. *baggermachine*⁸ → něm. *Bagger* → čes. *bagr*

/3/ Srov. Holub – Lyer (1978: 70). Nizozemské slovo *actie*, původem z latinského *actio* přejatého přes francouzštinu, bylo ve významu „akcie“ přejato i do jiných evropských jazyků. V současné nizozemštině se však pro vyjádření tohoto významu používá již jiný pojem – *aandeel* (podíl) a výraz *actie* se užívá převážně pouze ve významu „akce“ – viz výklady k heslu *actie* v elektronické verzi výkladového slovníku *Van Dale Elektronisch groot woordenboek van de Nederlandse taal* (Boon – Hendrickx 2010; dále jen eGWNT) a v souhrnné databázi hesel ze všech nizozemských etymologických slovníků *Etymologiebank* (Van der Sijs 2010) na <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/actie>.

/4/ Nizozemské slovo *boei* je v lexikonu eGWNT (2010) klasifikováno jako výpůjčka ze staré francouzštiny (*boie*).

/5/ Podle eGWNT (2010) pochází toto slova z latiny (*cavea*).

/6/ Do němčiny bylo nizozemské slovo *lakmoes* přejato v 16. století; středonizozemské kompozitum *le(e)cmoes* bylo utvořeno ze slovesa *lecken* (prosakovat, téct) a substantiva *moes* (kaše, pyré) – podrobnější výklad viz <http://www.dwds.de/wb/Lackmus>.

/7/ Nizozemské sloveso *baggeren* původně používané ve významu „odstraňovat, vybírat bahno“ bylo odvozeno od nizozemského substantiva *bagger* (bahno, bláto), u něhož nizozemské etymologické slovníky poukazují na možnou příbuznost s ruským výrazem *bagnó*, polským *bagno* či českým *bahno* – viz výklady k heslu *bagger* dostupné na <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/bagger>. Význam českého slova *bagrovat* je tedy širší než význam nizozemského slovesa *baggeren* (v češtině se bagrováním neodstraňuje pouze bahno).

/8/ N. van der Sijsová konstatuje, že nizozemské slovo *baggermachine* (v původním významu „stroj pro odstraňování bahna“) bylo v němčině zkráceno na *Bagger* a v této podobě se poté začalo používat i v jiných jazycích (Van der Sijs 2010: 12). Rovněž v tomto případě – podobně jako u výše zmiňovaného výrazu *bagrovat* – došlo k rozšíření původního významu slova *baggermachine*.

niz. *bamboe*⁹ → něm. *Bambus* → čes. *bambus*
 niz. *baviaan* → něm. *Pavian* → čes. *pavián*¹⁰
 niz. *maatjesharing/maatje* → něm. *Matjeshering* → čes. *matjes*
 niz. *loterij* → něm. *Lotterie* → čes. *loterie*
 niz. *passaat*¹¹ → něm. *Passat* → čes. *pasát*
 niz. *potas* → něm. *Potasch* → čes. *potaš*
 niz. *polder* → něm. *Polder* → čes. *polder/poldr*
 niz. *tombak* → něm. *Tombak* → čes. *tombak*

Některá slova se dostala z nizozemštiny do češtiny přes angličtinu, případně americkou angličtinu, např.:

niz. *baas* → am. ang. *boss* → čes. *boss*
 niz. *brandewijn* → ang. *brandy* → čes. *brandy*
 niz. *dok* → ang. *dock* → čes. *dok*
 niz. *jacht* → ang. *yacht* → čes. *jachta*
 niz. *kolf* → ang. *golf* → čes. *golf*
 niz. *lollard* → ang. *lollard* → čes. *lolard*

Týká se to rovněž pojmenování *Yankee/yankee*, jímž se původně označovali obyvatelé Nové Anglie a které se v současné době používá jako přezdívka pro rodilé obyvatele USA, typické Američany (Petráčeková – Kraus 1995: 820). Třebaže původ této přezdívky je dodnes nejasný, v databázi *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015) je za základ tohoto pojmenování považováno spojení dvou nizozemských křestních jmen *Jan Kees* (srov. Van der Sijs 2010: 49).¹² Jako další anglická slova nizozemského původu, přejatá z americké angličtiny do řady jiných jazyků včetně češtiny, jsou v nizozemských zdrojích uváděny

/9/ Slovo *bamboe* přejala nizozemština z malajštiny (*bambu*). ASCS (Petráčeková – Kraus 1995: 91) zmiňuje pouze malajský původ českého slova *bambus*. Machek (1968:45) konstatuje, že německé slovo *Bambus* nemá původ v nizozemském plurálovém tvaru, nýbrž v anglickém plurálu od *bamboo*. Podle německé databáze *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache* (dále jen DWDS) však německý výraz *Bambus* pochází z nizozemštiny, která malajské slovo *bambu* převzala pravděpodobně jako některé další evropské jazyky přes portugalštinu – viz etymologický výklad k německému heslu *Bambus* dostupný na <https://www.dwds.de/wb/Bambus#et-1>.

/10/ Holub – Lyer (1978:336) k původu slova *pavián* uvádějí: „Přes něm. *Pavian* z niz. *baviaan*, to z fr. *babenin* od *babouin* pysk (podle vyniklých pysků opice).“

/11/ K původu tohoto slova Rejzek (2001: 471) uvádí: „Přes něm. *Passat* z niz. *passaat*(wind), jehož původ není zcela jasný. Starší psaní *passade* (wind) by mohlo ukazovat na šp. *pasada* ‚průchod, projití‘ od *pasar* ‚projít, minout‘ z vlat. **passare* od lat. *passus* ‚krok‘, tedy, vítr umožňující plavbu, proplutí.“

/12/ Jiní etymologové se domnívají, že výraz *yankee* mohl vzniknout zkomolením posměšného pojmenování pro Holanďany *Jan Kaas* (doslova: Jan Sýr) či přezdívky *Janke/Jantje* (nizozemské deminutivum od jména Jan), eventuálně anglického slova *English* Indiány – viz heslo *yankee* na webových stránkách nizozemské etymologické databáze *Etymologiebank* <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/yankee>) či výklad dostupný na <https://www.dwds.de/wb/Yankee#et-1>.

mj. výrazy *dollar* (z niz. *daalder*)¹³ a *doping* (Van der Sijs 2010: 48). Tato slova jsou dokladem vlivu nizozemského jazyka na americkou angličtinu v důsledku příchodu nizozemských imigrantů na východní pobřeží USA, které bylo v 17. století důležitým cílem nizozemských kolonizačních snah.¹⁴

Mezi další jazyky, přes které byla přejata část nizozemských slov do češtiny, patří francouzština (např. niz. *berm* → fr. *berme* → čes. *berma*, niz. *manneke*¹⁵ → fr. *mannequin* → čes. *manekýn*, niz. *richel* → fr. *rigole* → čes. *rigol*, niz. *vrijbuiter* → fr. *flibustier* → čes. *flibustýr*), ruština (např. niz. *oester* → rus. *ustrica* → čes. *ústřice*, niz. *het ruim* → rus. *trjum*¹⁶ → čes. *trum*) či afrikánština (niz. *apartheid* → afr. *apartheid* → čes. *apartheid*¹⁷). U řady nizozemských slov je však způsob jejich přejetí do češtiny nejasný a často není znám ani jejich původ – lingvisté se např. neshodují v názoru, jakého původu je nizozemské slovo *kajuit*¹⁸ a zda se z nizozemštiny dostalo do češtiny (*kajuta*) prostřednictvím němčiny, či ruštiny (srov. Holub – Lyer 1978: 2012, Rejzek 2015: 284, Petráčková – Kraus 1995: 361).

Do databáze byly navíc zahrnuty i české výrazy, jejichž původ není zcela jasný, nicméně některé zdroje připouštějí, že mohly být přejaty z nizozemštiny, např. *dóza* (niz. *doos*)¹⁹, *krab* (niz. *krab*)²⁰, *lekáz* (niz. *lekkage*)²¹

/13/ Nizozemské slovo *daalder* pochází podle lexikonu eGWNT (2010) z dolnoněmeckého *daler*, to z hornoněmeckého *Taler*. České etymologické slovníky ke slovu *dolar* uvádějí, že pochází z anglického *dollar* přejatého z německého *Taler* (srov. Holub – Lyer 1978: 130, Rejzek 2015: 152), pouze ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 174) naznačuje možné přejetí přes nizozemštinu z anglického *dollar*, které pochází z něm. *Taler*.

/14/ Podrobněji o této problematice pojednává ve svých publikacích N. van der Sijsová (Van der Sijs 2009, 2010).

/15/ Středonizozemské slovo *mannekijn* – zdrojnělina od slova *man* (*manneke/mannetje* – čes. *mužiček*) – bylo ve významu „dřevěná figurína na předvádění módy“ přejato do francouzštiny, odkud se poté vrátilo zpět do nizozemštiny ve tvaru *mannequin* s významem „osoba předvádějící módu“ (Van der Sijs 2010: 14); v nizozemštině se tedy jedná o tzv. zpětnou přejímku.

/16/ Do ruštiny byla přejata zvuková podoba nizozemského slova *ruim* včetně určitého členu *het – ’t ruim* (Van der Sijs 2010: 91), to ve významu nákladní prostor v podpalubí lodi; srov. ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 784).

/17/ Nizozemské slovo *apartheid* získalo současný význam až v afrikánštině, odkud proniklo do mnoha jiných jazyků – viz výklady k tomuto slovu dostupné na <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/apartheid>.

/18/ Viz výklady k původu nizozemského slova *kajuit* dostupné na <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/kajuit>.

/19/ Do nizozemštiny podle slovníku eGWNT (2010) přejato přes latinu z řeckého *dosis*. Do češtiny se toto slovo dostalo pravděpodobně přes němčinu, která nizozemské slovo přejala – viz etymologický výklad k německému slovu *Dose* na <https://www.dwds.de/wb/Dose#et-1>; srov. Holub – Lyer (1978: 131) a Rejzek (2015: 154).

/20/ Holub – Lyer (1978: 247) k etymologii českého slova *krab* uvádějí: „Přes něm. *Krabbe* z niz. *crabbe* [...]“.

/21/ Slovo *lekáz* není obsaženo v žádném z českých etymologických slovníků, v ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 455), na nějž odkazuje databáze *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015), je zmíněn pouze anglický původ, nikoliv nizozemský.

panel (niz. *paneel*),²² *škuta* (niz. *schuit*)²³ nebo *vrak* (niz. *wrak*). Řazeno je k nim i slovo *ahoj* (niz. *ahoi*), které je podle českých etymologických slovníků (Holub – Lyer 1978: 69, Rejzek 2015: 49) a ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 29) anglického původu, Rejzek (2015: 49) však doplňuje „[...] zřejmě s možným přejetím přes dolnoněmecké *ahoi* [...]“ a zmiňuje výklad Machka (Machek 1968: 34), podle něhož tento výraz pochází z dolní němčiny.

Zaznamenali jsme také několik případů, kdy je zde způsob přejetí slov uveden neúplně či ne zcela správně, např. za nizozemské výpůjčky v češtině přejaté přes němčinu jsou považována i slova jako *leguán* či *mamut*. V případě výrazu *leguán* je odkazováno na *Český etymologický slovník* (Rejzek 2001) a na *Akademický slovník cizích slov* (Petráčková – Kraus 1995) – ani jedna z těchto lexikografických příruček však nezmiňuje souvislost s nizozemštinou.²⁴ Slovo *mamut* bylo podle českých etymologických slovníků přejato do češtiny přes němčinu (srov. Holub – Lyer 1978: 279, Machek 1968: 350, Rejzek 2015: 398),²⁵ není však jasné, jakým způsobem se dostalo toto pojmenování do němčiny – zda přímo z ruštiny, či prostřednictvím nějakého dalšího jazyka.²⁶ U slova *kapoun* se zase uvádí, že bylo přejato z nizozemštiny přes němčinu s odkazem na ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 370), avšak v tomto slovníku není o nizozemštině ani zmínka.

Přímých přejímek z nizozemštiny je v češtině podle databáze *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015) méně než nepřímých. To koresponduje s faktem, že čeština nebyla – na rozdíl od ruštiny či polštiny – v intenzivním přímém jazykovém kontaktu s nizozemštinou (srov. Van der Sijs 2010: 107). Přímou z nizozemštiny mohla být přejata především slova, která souvisí např. s nizozemskými reáliemi, s loďarstvím, s nizozemskými objevy nebo importem věcí z bývalých kolonií. Jedná se o následující běžně užívaná, ale i méně známá slova, jež mohou být v češtině pocitována jako cizí:

aak (z niz. *aak*),²⁷ *aam* (z niz. *aam*),²⁸ *afrikander* (z niz. *Afrikaander*), *afrikán* (z niz. *afrikaantje*), *atlas* (z niz. *atlas*), *barneveldka* (z niz. *Barne-*

/22/ Nizozemský původ slova *panel* uvádí pouze ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 561).

/23/ Slovo *škuta* je zachyceno v ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 733), a to jako přejaté z nizozemštiny, s významem „široký říční vlečný člun k pracovním účelům“.

/24/ Rejzek (2001: 349) konstatuje: „Z něm. *Leguan* a to ze šp. (*la*) *iguana* (*la* je člen), jež odráží karibský domorodý název *iwana*.“ ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 454) pak odkazuje na španělštinu, do níž se pojem dostal z indiánských jazyků; podobně se k etymologii slova *leguán* vyjadřují též Holub – Lyer (1978: 264). Etymologický slovník němčiny (Pfeifer 1993) však jistý vliv nizozemštiny na němčinu v této souvislosti připouští – viz <https://www.dwds.de/wb/Leguan>.

/25/ ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 477) uvádí, že slovo pochází z ruštiny, kam bylo přejato z východoasijských jazyků.

/26/ Ani české etymologické slovníky, ani německá databáze DWDS nezmiňují přejetí tohoto slova do němčiny z nizozemštiny.

/27/ *Aak* je „(v niz. prostředí) nákladní člun podobný pramici pro říční dopravu zboží, např. vína“ (Petráčková – Kraus 1995: 15).

/28/ *Aam* je „stará hol. jednotka objemu (155,2 l), užívaná kdysi v Indonésii“ (Ibid.: 15).

velder),²⁹ *rotan* (z niz. *rotan*), *batika* (*batik*), *bezan* (z niz. *bezaan*), *bintje* (z niz. *bintje*), *bollandista* (z niz. *bollandist*), *brajgl* (z niz. *Breugel*), *deutzie* (z niz. *deutzia*), *duna* (z niz. *duin*),³⁰ *eidam* (z niz. *edammer*), *eem* (z niz. *eemien*), *elzevir* (z niz. *elzevier*), *gouda* (z niz. *Gouda*, *Goudse kaas*), *gracht* (z niz. *gracht*), *gulden* (z niz. *gulden*), *holendr/holandr/Holanda/Holandka*³¹ (z niz. *Hollander*), *hongitochten* (z niz. *hongitocht*), *hotentot* (z niz. *Hottentot*),³² *hotentotismus* (z niz. *hottentotisme*), *jansenismus* (z niz. *jansenisme*), *kajer* (z niz. *kaaier*), *keulnaar* (z niz. *keulenaar*), *korfbal* (z niz. *korfbal*), *kraal* (z niz. *kraal*), *lindan* (z niz. *lindaan*), *oranžista* (z niz. *orangist*), *penzionář* (z niz. *pensionaris*), *pinka* (z niz. *pink*), *sylvín* (z niz. *sylviet*), *terpa* (z niz. *terp*) a slovní spojení *obytná zóna* (z niz. *kompozita woonerf*) nebo *leidenská láhev* (z niz. *Leidse fles*).

Je zřejmé, že jistou část přejímek z nizozemštiny tvoří pojmenování vzniklá apelativizací proprií, konkrétně antroponym (*bintje*, *bollandista*, *deutzie*, *elzevir*, *jansenismus*, *lindan*, *sylvín*) či toponym (*afrikander*, *afrikán*, *barneveldka*, *brabantka*, *eidam*, *gouda*, *holander/holender*, *holandka*).

3 ADAPTACE SLOV PŘEJATÝCH Z NIZOZEMŠTINY

U většiny slov přejatých ať již přímo či nepřímo z nizozemštiny došlo k jejich počestění. Výjimkou jsou např. slova *aam*, *aak*, *bintje* či *kraal*. U tvarů *aam*, *aak*³³ a *kraal*³⁴ je nápadné zachování původního nizozemského pravopisu i výslovnosti tzv. dlouhého *a*, které je v uzavřené slabice graficky zaznamenáno dvěma grafémy *a* za sebou. Cize působí v češtině

/29/ Slovo *barneveldka* se používá jako pojmenování jednoho z plemen slepic vyšlechtěných v Nizozemsku, název je odvozen od nizozemského města Barneveld (Petráčková – Kraus 1995: 94).

/30/ Holub – Lyer (1978: 135) zastávají názor, že slovo *duna* bylo do češtiny přejato přes němčinu.

/31/ Slova *holendr/holandr* se v češtině používají ve významu „stroj na mletí surovin pro výrobu papíru“; existuje též slovní spojení *píje jako holendr*; výraz *holendr* může mít ale též význam „rozebíratelná závitovitá spojka trubic s přesuvnou maticí, šroubení“; výrazy *holandka/holandanka* pak slouží jako pojmenování pro „staré holandské plemeno slepic nosného typu“ – viz vysvětlení významu těchto slov v ASCS (Petráčková – Kraus 1995: 294).

/32/ *Hotentot* je jednak pojmenování pro příslušníka černošského kmene Hotentotů, kteří žijí v jižní Africe, jednak expresivní výraz pro člověka, který mluví hloupě nebo nesrozumitelně. Holub – Lyer (1978: 184) upřesňují: „expr. hlupák. Podle afrických Hotentotů, kteří byli holandskými Búry označováni posměšně *hot en tot* „koktaví“ [...]“. Nizozemské zdroje uvádějí, že jde o onomatopoeické pojmenování příslušníků afrického kmene, které takto pojmenovali Holanďané, neboť při tanci stále zpívali *hot, hot* – srov. eGWT (2010) či výklady dostupné na <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/hottentot>.

/33/ Slova nizozemského původu *aam* [ám] a *aak* [ák] se díky své grafické podobě často objevují v křížovkách.

/34/ Nizozemské slovo *kraal* zní stejně jako české slovo *král*. Pochází z afrikánštiny a používá se ve významu „1. kruhovitá ohrada (zvl. na dobytek) k pastvě i ochraně 2. kruhovitá oplocená vesnice pastevců“ (Petráčková – Kraus 1995: 428).

také kombinace grafémů *tj* ve slově *bintje*³⁵ a sufix *-je*, kterým se v nizozemštině tvoří deminutiva. Výše zmiňovaná neadaptovaná slova je nepochybně možné označit za cizí slova v češtině. Jako cizí slova však mohou být vnímány i výrazy, které se jazykovému systému češtiny nějakým způsobem přizpůsobily.³⁶

Adaptace zkoumaných výrazů označovaných za slova přejatá z nizozemštiny se projevuje v různé míře na zvukové, grafické, morfologické i sémantické rovině. Například slova *gracht* a *gulden* jsou v nizozemštině a v češtině po grafické stránce totožné, liší se však výslovností, srov. v nizozemštině *gracht* [xraxt], *gulden* ['xvldə(n)],³⁷ v češtině *gracht* [graxt]/[xraxt], *gulden* [gulden]. U jiných slov byl v češtině naopak přizpůsoben pravopis, zatímco nizozemská výslovnost zůstala více méně zachována, srov. v niz. *lakmoes* – čes. *lakmus*, niz. *Hottentot* – čes. *hotentot*, *kaaier* – *kajer*, *passaat* – *pasát*, *wrak* – *vrak*. Ke zkrácení délky samohlásky oproti standardní výslovnosti nizozemského slova došlo po úpravě pravopisu např. u nizozemských slov *lindaan* (čes. *lindan*) či *bezaan* (čes. *bezan*).

K větším grafickým, zvukovým a morfologickým adaptacím nizozemských slov pak došlo u výrazů, které byly do češtiny přejaty prostřednictvím dalšího jazyka (především němčiny, v menší míře angličtiny, francouzštiny a ruštiny). O přejetí slov z nizozemštiny přes němčinu svědčí např. pravopis a výslovnost původní skupiny konsonantů *sch* vyskytující se v nizozemských slovech, která se vyslovuje nikoliv [sch] jako v nizozemštině, ale [š] jako v němčině, což se odráží i v grafické podobě českých slov: niz. *schellak* – čes. *šelak*, niz. *schuit* – čes. *škuta*.

Během začleňování nizozemských slov do tvaroslovného systému českého jazyka dochází k jejich morfologické adaptaci – srov. niz. *barkas* – čes. *barkasa*, niz. *batik* – čes. *batika*, niz. *berm* – čes. *berma*, niz. *boei* – čes. *bóje*, niz. *bollandist* – čes. *bollandista*, niz. *deutzia* – čes. *deutzie*, niz. *duin* – čes. *duna*. Zajímavým příkladem je slovo nizozemského původu *matjes*, v němž je zachována jednak původní nizozemská deminutivní přípona *-je*, jednak plurálová koncovka *-s*. V češtině se někdy vyskytuje i počestělá forma *mates* (srov. ASCS 1995: 483), vždy se však jedná o tvar maskulina (životného či neživotného) v nominativu singuláru. Často užívaný plurálový tvar *matjesy*/

/35/ *Bintje* je odrůda brambor, kterou vyšlechtil na začátku 20. století ve Frísku K. L. de Vries a pojmenoval ji po své žákyni (eGWNT 2010). Tato odrůda se používá především na výrobu bramborových hranolků. Slovo *bintje* není dosud lexikograficky zpracováno v žádném českém slovníku.

/36/ Ztotožňujeme se s názorem M. Nekuly, který ve svém pojednání o adaptaci výpůjček v souvislosti s nejednoznačným rozlišováním pojmů lexikální výpůjčky a cizí slova konstatuje: „Při rozlišení výpůjček a cizích slov tak rozhoduje spíše vědomí cizosti a tím spíše pohled sociolingvistický než formální.“ (Nekula 2016a: 28)

/37/ Výslovnost nizozemských slov převzata z elektronického slovníku nizozemského jazyka dostupného na www.woorden.org.

*matjesi*³⁸ tedy obsahuje dvě plurálové koncovky – jednu nizozemskou (-s) a jednu českou (-y/-i), podobně jako je tomu v případě adaptace některých anglicismů v plurálové formě, např. ang. *chips* – čes. *chipsy*, o nichž pojednává Svobodová (2000).

Při přejímání slov dochází v některých případech též k sémantickým posunům – zřetelné je to např. u expresivního výrazu *brajgl*. Označuje se jím nepořádek, hluk, vřava a vznikl údajně zkomolením příjmení vlámského malíře Pietra Breughela, který v 16. století maloval „rušné lidové scény“ (Holub – Lyer 1978: 98). Podobným příkladem je slovo z oboru zemědělství *afrikander*, jehož význam v češtině je „plemeno skotu s dobrou masnou užitkovostí chované v již. Africe původními obyvateli“ (Petráčeková – Kraus 1995: 22), zatímco nizozemským pojmenováním *Afrikaander* je označován především bělošský obyvatel Jihoafrické republiky, jehož mateřštinou je afrikánština, často potomek jihoafrických Búrů³⁹ (eGWNT 2010), tj. holandských osadníků usídlených v dnešní Jihoafrické republice.

Z nizozemštiny jsou do češtiny nejčastěji přejímána substantiva, ostatní slovní druhy jen výjimečně (např. sloveso *bagrovat*). Od přejatých slov se v češtině mohou následně tvořit další slova, srov. *lakmus* → *lakmusový*, *batika* → *batikovaný*, *mops* → *mopslík*, *bóje* → *bójka*, *hotentot* → *hotentotský*, *hotentotština*.

4 TEMATICKÉ OBLASTI NIZOZEMSKÝCH VÝPŮJČEK

Slova přejatá přímo či nepřímo z nizozemštiny se týkají zejména následujících tematických oblastí (srov. Křížová 2017: 180–181):

- loďarství a námořnictví – *aak*, *barkasa*, *bezan*, *bóje*, *bojer*, *dok*, *kajuta*, *kajer*, *kaper*, *keulnaar*, *lekáž*, *parduna*, *pinka*, *trum*, *flibustýr*;⁴⁰
- obchod a hospodářství – *akcie*, *burza*,⁴¹ *gulden*, *makléř*;
- objevy a vynálezy, věda a technika – *atlas*,⁴² *bagr*, *bagrovat*, *holendr*/*holandr*, *lakmus*, *kepr*, *lindan*, *potaš*, *sylvín*, *tombak*;

/38/ V nominativu plurálu jsou připuštěny oba tvary – viz <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=matjes#>.

/39/ Slovo *Búr*, které je rovněž nizozemského původu (z niz. *boer* – sedlák), však v databázi *Uitleenwoordenbank* (2015) není vůbec zmíněno.

/40/ Toto nizozemské slovo s významem „námořní lupič“ se rozšířilo do celé řady evropských jazyků – podrobný výklad je k tomu dostupný na: <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/vrijbuit>, srov. Holub – Lyer (1978: 159).

/41/ Zřejmě podle názvu domu makléřské rodiny jménem Van der Beurse, Van der Buerse nebo Van der Borse ve městě Brugy, která měla ve znaku tři váčky na peníze a v jejímž domě se scházeli obchodníci a bankéři. Podrobnější výklad k tomuto slovu je dostupný na: <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/beurs2>, srov. též Holub – Lyer (1978: 103). Nizozemské slovo *beurs*, vycházející z latinského *bursa* a řeckého *byrsa* (eGWNT 2010), bylo podle N. van der Sijsové přejato do češtiny přes němčinu (Van der Sijis 2010: 212).

/42/ Výrazem *atlas* označil soubor map jako první na světě vlámský kartograf Gerardus Mercator.

- geografie a stavitelství – *duna, gracht, polder, terpa*,⁴³ *kraal, rigol*;
- říše zvířat a rostlin – *afrikán, afrikander, bambus, barneveldeka, bintje, brabantka, deutzie, makrela*,⁴⁴ *pavián, ančovička*,⁴⁵ *matjesy/matjesi, mops/mopsík, ústřice, ratan*;
- nizozemské/vlámské produkty a výrobky – *eidam, gouda, brandy*;
- sport a hry: *korfbal*,⁴⁶ *loterie*;
- pojmenování osob: *boss, bollandista, géz/geus, hotentot, manekýn, oranžista, yankee*.

5 UŽÍVÁNÍ SLOV PŘEJATÝCH Z NIZOZEMŠTINY V SOUČASNÉ ČEŠTINĚ

Soubor nizozemských slov přejatých do češtiny, který byl vyexcerpován z databáze *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015) a stručně popsán výše, obsahuje nepochybně řadu slov, která uživatel českého jazyka běžně nepoužívá a často pravděpodobně ani nezná, neboť jde o slova specifická pro určitou oblast či zastaralá. Potvrdila nám to i zjištění, k nimž jsme dospěli při ověřování výskytu sledovaných slov v synchronním korpusu českého jazyka SYN2015. U více než čtvrtiny slov přejatých z nizozemštiny totiž nebyl v tomto korpusu zaznamenán ani jediný výskyt. Mezi tato slova patří:

aak, aam, afrikander, barkasa, barneveldeka, bezan, bintje, bojer, bollandista, deutzie, elzevir,⁴⁷ *holand*,⁴⁸ *holandanka/holandka*,⁴⁹ *hongitochten, hotento-*

tor (1512–1594); podrobněji k používání slova *atlas* v tomto významu viz <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/atlas1>.

/43/ Nizozemské slovo *terp* pochází zřejmě z fríštiny a označuje se jím uměle navršený kopeček, na němž si lidé stavěli svá obydlí v oblastech ohrožených záplavami v blízkosti Severního moře – srov. výklad k heslu *terpa* v ASCS (1995: 759) a k heslu *terp* v eGWNT (2010) a dále na <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/terp>.

/44/ Slovo *makrela* bylo přejato z nizozemštiny přes němčinu; původ slova je však nejasný, v nizozemštině jde zřejmě o výpůjčku ze staré francouzštiny – viz výklady k heslu *makreel* dostupné na <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/makreel>.

/45/ Podobně jako řada jiných pojmenování ryb bylo i slovo *ančovička* přejato z nizozemštiny do němčiny, odkud proniklo i do češtiny. Nizozemský výraz *ansjovis* je pravděpodobně výpůjčka ze španělštiny či portugalštiny – viz <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/ansjovis>.

/46/ Pravidla této kolektivní míčové hry sestavil na začátku 20. století nizozemský učitel N. Broekhuijsen – viz <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/korfbal>.

/47/ Z niz. *elzevier* – typ písma, nazvaný podle rodiny tiskařů a vydavatelů Elzeviers nebo Elseviers (eGWNT 2010).

/48/ Ve významu „velmi jemný ruční papír (původně vyráběný v Holandsku)“ (Petráčková – Kraus 1995: 294).

/49/ Nedoloženo ve významu „staré holandské plemeno slepic nosného typu“ (Petráčková – Kraus 1995: 294), avšak doloženo používání slova *holandka* ve významu „střešní krytina, pálená taška“.

tizmus, kajer, kaper, keulnaar, kraal, lékař, lindan, maastricht,⁵⁰ parduna, penzionář, pinka,⁵¹ trum, terpa, tombak a flibustýr.⁵²

Naopak nejčastěji užívanými slovy přejatými z nizozemštiny jsou podle doložného počtu výskytů v korpusu SYN2015 výrazy:

akcie, burza, boss, loterie, bagr, jachta, atlas, bambus,⁵³ brandy, dolar, duna, golf, kóje, makléř, apartheid, pavián, dok, bóje, eidam, gouda, gulden, ústřice či makrela.

ZÁVĚR

V češtině existuje řada slov přejatých ať již přímo, či nepřímo (tj. prostřednictvím jiného jazyka) z nizozemštiny, doposud jim však v česky psané odborné literatuře nebyla věnována téměř žádná pozornost. Nizozemská databáze *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015) obsahuje více než sto výrazů, které jsou označeny za nizozemské výpůjčky v češtině, což je nepochybně dosud nejrozsáhlejší soubor takto specifikovaných českých lexikálních jednotek. Naším cílem bylo výrazy vyexcerpované z výše uvedených databází stručně charakterizovat a přispět k diskusi o lexikálních výpůjčkách z jiných jazyků v češtině.

Většina sledovaných slov přejatých z nizozemštiny se až na výjimky přizpůsobila jazykovému systému češtiny. Ve zkoumaném souboru slov převážují slova přejatá z nizozemštiny přes jiný jazyk – především přes němčinu jako sousední, s češtinou kulturně a historicky velmi blízce spjatý jazyk, a dále přes angličtinu, do níž pronikla řada původně nizozemských slov dnes již považovaných za internacionalismy. V menší míře byla nizozemská slova přejata přes francouzštinu či ruštinu, které byly s nizozemštinou i češtinou v přímém jazykovém kontaktu, pouze výjimečně pak např. přes afrikánštinu, jejíž základy spočívají v nizozemštině 17. století.

/50/ Pojem *maastricht* (z niz. *maastrichtien*) se používá v geografii pro označení stratigrafického stupně křídý, odvozeno od nizozemského města Maastricht (Petráčková – Kraus 1995: 471).

/51/ Byl zaznamenán pouze výskyt tohoto slova ve významu z oboru hornictví: „prohlubenina v zemi, pozůstatek po dolování z dřívějších dob“ (Petráčková – Kraus 1995: 591), nikoliv ve významu z nizozemštiny „středomořský trojstěžník s latinskými plachtami a oblou zádí [...]“ (ibid.: 591).

/52/ V korpusu SYN 2015 je však možné nalézt podobně znějící slovo *filibuster* ve významu „obstrukce v zákonodárném sboru“, které bylo do češtiny v tomto významu přejato zřejmě z americké angličtiny (*filibuster*), podobně jako je tomu v případě nizozemštiny (viz heslo *filibuster* v *eGWNT* 2010), a které má pravděpodobně souvislost s nizozemským slovem *vrjibouter* (pirát) – srov. výklady k nizozemskému slovu *filibuster* dostupné na <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/filibuster>.

/53/ V publikaci *Nederlandse woorden wereldwijd* (Van der Sijs 2010: 194) i v databázi *Uitleenwoordenbank* (Van der Sijs 2015) je pro češtinu uveden nesprávný tvar *basmus* – pravděpodobně jde o překlep.

Přestože nizozemština a čeština nebyly nikdy v přímém, intenzivním jazykovém kontaktu, mohla být některá slova z nizozemštiny přejata do češtiny i přímo – např. výrazy z oblasti námořnictví, stavitelství lodí, zemědělství či slova spjatá s nizozemskými reáliemi, objevy a vynálezy. Způsob přejetí mnohých slov do češtiny však zůstává dodnes ne zcela jasný, takže by mu měla být věnována pozornost při dalším výzkumu. V této souvislosti je nutné podotknout, že výše zmiňovaná nizozemská databáze je sice velice užitečným a inspirativním nástrojem pro popis lexikálních výpůjček, nicméně k údajům v ní obsaženým je třeba přistupovat kriticky, neboť zde byly zaznamenány také jisté nepřesnosti. Navíc jsou v ní zařazena i slova, která nejsou nizozemského původu, a přibližně čtvrtina sledovaných českých výrazů nepatří k běžně užívaným slovům v současné češtině. Daný soubor slov by bylo vhodné doplnit o další výrazy přejaté z nizozemštiny – za tímto účelem by bylo možné využít např. údaje ve výkladových slovnících češtiny či elektronických databázích pro češtinu. Zajímavé výsledky by mohlo přinést také porovnání aktualizovaného seznamu nizozemských lexikálních výpůjček v češtině s obdobným seznamem, který byl vytvořen pro slovenštinu či polštinu (Rakšányiová 2007, Kowalska-Szubert 2013).

LITERATURA

BOON, Ton den – HENDRICKX Ruud (eds.)

2010 *Van Dale Elektronisch groot woordenboek van de Nederlandse taal, versie 14.6* (Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie) Zkratka: eGWNT

Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache;

<https://www.dwds.de> [přístup 10. 4. 2018]

HOLUB, Josef – LYER, Stanislav

1978 *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství)

Internetová jazyková příručka

<http://prirucka.ujc.cas.cz> [přístup 16. 6. 2018]

KOWALSKA-SZUBERT, Agata

2013 *Polder, lakmus en kordzik. Nederlandse lexicale ontleeningen in het hedendaagse Pools* (Wrocław: Universiteit Wrocław)

KŘÍŽOVÁ, Kateřina

2017 „Nizozemština v kontaktu s jinými jazyky“; in Křížová, Kateřina – Kluková, Markéta – Bossaert, Benjamin – Horst, Pim van der – Engelbrecht, Wilken: *Capita Selecta z nizozemské lingvistiky* (Olomouc: VUP), s. 161–183

MACHEK, Václav

1968 *Etymologický slovník jazyka českého* (Praha: Academia)

NEKULA, Marek

2016a „Adaptace výpůjček“; in Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny A–M* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 27–30

2016b „Výpůjčka“; in Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny N–Ž* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 2048–2052

PETRÁČKOVÁ, Věra – KRAUS, Jiří

1995 *Akademický slovník cizích slov* (Praha: Academia)

PFEIFER, Wolfgang a kol.

1993 „Leguan“; in *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen, digitalisierte und von Wolfgang Pfeifer überarbeitete Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache*; <https://www.dwds.de/wb/Leguan> [přístup 10. 4. 2017]

RAKŠÁNYIOVÁ, Jana

2007 „Holandské slová v slovenčine“; *Kultúra slova* 41, č. 3, s. 139–146

REJZEK, Jiří

2001 *Český etymologický slovník* (Voznice: Leda)

2015 *Český etymologický slovník* (Praha: Leda)

SIJS, Nicoline van der

2006 *Klein uitleenwoordenboek* (Den Haag: SDU)

2009 *Cookies, Coleslaw, and Stoops. The Influence of Dutch on the North-American Languages* (Amsterdam: AUP / Chicago: University of Chicago Press)

2010 *Nederlandse woorden wereldwijd* (Den Haag: SDU)

2010 *Etymologiebank*; <http://etymologiebank.nl/> [přístup 16. 5. 2018]

2015 *Uitleenwoordenbank*; www.meertens.knaw.nl/uitleenwoordenbank [přístup 10. 4. 2018]

SVOBODOVÁ, Diana

2000 „Anglicismy přijímané do češtiny v původní plurálové formě“; *Naše řeč* 83, č. 1, s. 55

VANDEPUTTE, Omer – KRIJTOVÁ, Olga

1993 *Nizozemština: jazyk dvaceti miliónů Nizozemců a Vlámů* (Rekkem: Stichting Ons Erfdeel)

Nederlands woordenboek [Woorden.org](http://www.woorden.org);

<http://www.woorden.org> [přístup 4. 6. 2018]